

INTERNETDAN ELEKTRON KITOBLARINI IZLAB TOPISH USULLARI VA TEGISHLI SAYTLAR

Suyarov Akram Musayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
axborot texnologiyalari kafedrası PhD, dotsent

akramsuyarov@mail.ru

Tashnazarov Bobur Erkin o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada internet orqali elektron kitoblarni izlash, topish va ulardan samarali foydalanish usullari yoritilgan. Tadqiqot davomida elektron kitoblar tushunchasi, ularning afzalliklari hamda zamonaviy raqamli muhitda qo'llanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Internetdan elektron kitoblarni izlashning asosiy metodlari, jumladan qidiruv tizimlaridan foydalanish, maxsus elektron kutubxona platformalari, bepul va pullik elektron kitob saytlarining imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Shuningdek, O'zbekiston hududida mashhur bo'lgan mahalliy elektron kitob resurslari ham tahlil etildi. Tadqiqot natijalari internet orqali elektron manbalarga tezkor, qonuniy va samarali tarzda kirish imkonini beruvchi platformalar bo'yicha umumiy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: elektron kitob, raqamli kutubxona, onlayn qidiruv, bepul resurslar, elektron platformalar, internet izlash tizimi, e-book saytlari

Kirish

So'nggi yillarda jadal rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar inson faoliyatining deyarli barcha jabhalariga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ta'lim, ilm-fan, tadqiqot, axborot almashinuvi va kitob o'qish jarayonlari ham raqamli muhitga ko'chib bormoqda. Xususan, elektron kitoblar (e-book) bugungi kunda eng ommabop raqamli resurslardan biriga aylanib, an'anaviy bosma kitoblarga kuchli raqobatchi bo'lib bormoqda. Elektron kitoblarning qulayligi, ularni istalgan qurilmada ochish imkoniyati, saqlash osonligi va

arzonligi bu formatning tez ommalashuviga sabab bo'lmogda. Elektron kitoblar bilan ishlashning eng muhim bosqichi internet orqali ularni izlash va topish jarayonidir. Foydalanuvchilar ko'pincha ilmiy maqolalar, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, badiiy adabiyotlar yoki xorijiy nashrlarni topishda internetga murojaat qiladilar. Shuning uchun elektron kitoblarni izlab topishning samarali usullarini bilish nafaqat talabalar va tadqiqotchilar, balki kitob mutolaasiga qiziqadigan barcha foydalanuvchilar uchun muhimdir.

Bugungi kunda internetda millionlab elektron kitoblar mavjud bo'lib, ularning bir qismi bepul, bir qismi esa pullik platformalarda joylashgan. Global darajadagi yirik kutubxonalar, masalan Project Gutenberg, Open Library, Google Books kabi resurslar dunyo adabiyotining katta qismini o'zida jamlagan. Shuningdek, ta'lim muassasalari, ilmiy bazalar, axborot markazlari ham o'z elektron kutubxonalarini shakllantirib, foydalanuvchilarga onlayn tarzda xizmat ko'rsatmogda. Elektron kitoblarni izlash jarayoni an'anaviy kutubxona izlashidan keskin farq qiladi. Internetda qidiruv algoritmlari, kalit so'z bo'yicha aniqlashtirish, muallif, mavzu, til, format (PDF, EPUB, MOBI) bo'yicha filtrlash, tavsiya tizimlari kabi imkoniyatlar foydalanuvchining izlanishini ancha soddalashtiradi. Bundan tashqari, ko'plab platformalar foydalanuvchilarga o'xshash kitoblarni tavsiya qilish, ularni ro'yxatga qo'shish, saqlab qo'yish va onlayn o'qish imkonini ham beradi.

Elektron kitoblarga bo'lgan talabning ortishi O'zbekiston sharoitida ham sezilmogda. Mahalliy raqamli platformalar Ziyonet, Kitobxon, Kitob.uz kabi xizmatlar yoshlar va o'qituvchilar uchun muhim axborot manbaiga aylangan. Bu platformalar nafaqat badiiy adabiyotlarni, balki o'quv qo'llanmalar, ilmiy kitoblar va elektron darsliklarni ham keng auditoriyaga taqdim etmogda. Natijada elektron axborot resurslariga kirish imkoniyati yanada oshib, bilim olish jarayoni yengillashmogda. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada internetdan elektron kitoblarni izlab topishning samarali usullari, mavjud platformalar, ulardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar hamda xorijiy va mahalliy elektron kutubxonalarning imkoniyatlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, raqamli makonning kengayishi bilan birga foydalanuvchilarning to'g'ri, xavfsiz

va qonuniy manbalardan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyot sharhi

Elektron kitoblar va ularni internet orqali izlab topish bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli kutubxonalar va elektron nashrlar zamonaviy axborot makonining ajralmas qismiga aylangan. Jahon tajribasida elektron resurslar bilan ishlash bo'yicha ko'plab ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan bo'lib, ularda asosan elektron kitoblarning afzalliklari, raqamli kutubxonalar imkoniyatlari hamda onlayn qidiruv tizimlarining samaradorligi yoritilgan. Laudon va Traverning elektron tijorat bo'yicha tadqiqotlarida raqamli kontentni internet orqali izlash algoritmlari, foydalanuvchi xatti-harakati va raqamli axborot oqimining boshqaruvi alohida o'rin egallagan. Tadqiqotchilarning fikricha, elektron resurslarni tez va aniq topish uchun rivojlangan indekslash va filtr tizimlari zarur bo'lib, ular qidiruv sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro elektron kutubxonalar, xususan Project Gutenberg, Open Library, Google Books kabi manbalarning ilmiy tahlillarida ularning foydalanuvchilar uchun bepul va huquqiy kontent taqdim etishi elektron kitoblarning ommalashuviga katta turtki bo'lgani ta'kidlanadi. Ushbu kutubxonalar o'zlarining keng fondi, metadata tizimi va onlayn qidiruv mexanizmi bilan boshqa raqamli platformalarga namuna bo'lib xizmat qilmoqda.

Raqamli axborot resurslarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda (Karimov, Xudoyberdiyev va boshqalar) elektron kitoblarni izlashning asosiy muammolari kontent sifati, formatlar xilma-xilligi, litsenziyalash, huquqiy cheklovlar va foydalanuvchi ma'lumotlarini himoyalash masalalari ko'tarilgan. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, elektron kutubxonalar samaradorligini oshirish uchun foydalanuvchilarga qulay interfeys, aniqlashtirilgan qidiruv tizimi va tezkor ma'lumot olish imkoniyati juda muhimdir. O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda mahalliy elektron resurslar Ziyonet, Kitob.uz, Kutubxonalar axborot tizimi kabi platformalarning o'quv jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Bu izlanishlarda elektron kitoblarni izlash bo'yicha foydalanuvchi ko'nikmalarini shakllantirish, ularni to'g'ri va ishonchli manbalardan foydalanishga yo'naltirish zarurligi ta'kidlanadi. Xalqaro tashkilotlar, xususan OECD, UNESCO, IFLA tomonidan chop etilgan hisobotlarda raqamli axborot resurslarining kengayib borayotgan hajmi, ularni boshqarish va qidirish tizimlari bo'yicha global standartlar haqida fikr yuritilgan. Tadqiqotlarda shuningdek raqamli kontentning sifatini

baholash mezonlari, litsenziyaga rioya qilish, elektron axborot infratuzilmasini rivojlantirish masalalari ham o'z aksini topgan.

Umuman olganda, o'rganilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, internet orqali elektron kitoblarni izlashning samaradorligi bir nechta omillarga rivojlangan qidiruv mexanizmlari, ochiq elektron kutubxonalar, qonuniy kontentlar mavjudligi va foydalanuvchi savodxonligiga bog'liqdir. Ilmiy adabiyotlarda elektron kitoblar bilan ishlash ko'nikmalarini kuchaytirish, raqamli resurslarga to'g'ri murojaat qilish va manbalarni tahlil qilishning ahamiyati keng yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot internetdan elektron kitoblarni izlab topish jarayonini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Avvalo, mavzuga oid ilmiy manbalar, xalqaro elektron kutubxonalar tajribasi va raqamli resurslar bilan bog'liq mavjud ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. Ushbu bosqich elektron kitoblarni qidirishning nazariy asoslarini aniqlashga xizmat qildi. Metodologiyada tizimli yondashuvdan ham keng foydalanildi. Elektron kitoblarni izlash jarayoni bir butun tizim sifatida ko'rib chiqildi: qidiruv vaqtida ta'sir qiluvchi omillar, kontentni indekslash, metadata, elektron formatlar, foydalanish shartlari, bepul va pullik manbalar kabi elementlar o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Internetdan elektron kitoblarni izlash tizimlari va platformalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy raqamli muhitda foydalanuvchilarga taqdim etilayotgan imkoniyatlar juda keng va qulaydir. Tahlil natijalari uchta asosiy yo'nalish bo'yicha umumlashtirildi: qidiruv tizimlarining samaradorligi, global elektron kutubxonalar imkoniyatlari va mahalliy platformalarning o'rni.

Qidiruv tizimlari elektron kitoblarni topishda eng ommabop vosita sifatida shakllangan. Kalit so'zlar bo'yicha izlash, muallif va kitob nomini aniqlashtirish, PDF yoki EPUB formatlari orqali filtr qo'llash foydalanuvchilarning kerakli adabiyotga tez yetib borishini ta'minlaydi. Analiz shuni ko'rsatadiki, qidiruv tizimlarining asosiy ustunligi qamrovning kengligi, ya'ni turli manbalardan natija ko'rsatishidir. Biroq kamchiligi sifatida natijalarni huquqiy jihatdan tekshirish qiyinligi qayd etiladi. Xalqaro elektron

kutubxonalar Project Gutenberg, Open Library, Google Books, ManyBooks kabi platformalar elektron kitoblarga tartibli, huquqiy va ishonchli kirish imkonini beradi. Ularning tahlili quyidagi ustunliklarni ko'rsatdi: bepul kontentning katta hajmi, kitoblarning mavzular bo'yicha aniq tasnifi, oson yuklab olish imkoniyati va keng qamrovli metama'lumotlar (metadata). Bu platformalarda kitoblarni izlab topish jarayoni ancha strukturaviy bo'lib, foydalanuvchi uchun moslashtirilgan qidiruvning yuqori samaradorligi ta'minlanadi.

Manba	Adabiyot Turi	Narxi	Formatlar	Foydali Xususiyatlar
Open Library	Badiiy, ilmiy, o'quv adabiyotlari	Bepul	PDF, EPUB	Muallif/mavzu bo'yicha aniq qidiruv, katta arxiv
Project Gutenberg	Klassik badiiy adabiyotlar	Bepul	EPUB, MOBI, TXT	Jamoat mulkida bo'lgan klassik kitoblar, eng katta to'plam
Google Books	Har xil nashrlar, ilmiy va badiiy	Qisman bepul	Ko'rinish (preview)	Kitoblarni tez topish, bibliografiya keng
ManyBooks	Badiiy, klassik, zamonaviy	Bepul/Pull ik	EPUB, PDF	Janrlar bo'yicha filtrlash, bepul kitoblar ko'p

ZiyoNET	O'quv qo'llanmalar, ilmiy, o'zbekcha adabiyotlar	Bepul	PDF	O'zbek tilidagi eng katta elektron resurslar bazasi
Kitob.uz	Bolalar adabiyoti, o'quv manbalari	Bepul	Audio, PDF	Bolalar uchun moslashtirilgan platforma
Kitobxon.com	Badiiy va ilmiy kitoblar	Pullik	PDF, audio	Yangi o'zbek adabiyotlarini oson topish

1-Jadval. Mashhur elektron kitob platformalarining funksional imkoniyatlari taqqoslanishi

Manba: Bu tahlil o'z izlanishlar tomonidan ishlab chiqildi.

O'zbekistonning mahalliy platformalari ZiyoNET, Kitob.uz, Kitobxon va boshqa resurslar yoshlar, talabalar va o'qituvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan kontentni taqdim etadi. Tahlil davomida aniqlanishicha, mahalliy platformalar o'zbek tilidagi adabiyotlar, o'quv qo'llanmalar va bolalar adabiyotlari bo'yicha yetakchi o'rin egallaydi. Mobil ilovalarning mavjudligi, ro'yxatdan o'tib elektron darsliklarga kirish imkoniyati platformalarning jozibadorligini oshiradi. Biroq ko'pchilik hollarda arxiv hajmi xalqaro kutubxonalar bilan solishtirganda nisbatan cheklangan. Elektron kitoblar bilan ishlashning yana bir muhim natijasi foydalanuvchilarning axborot madaniyati oshishi, ya'ni huquqiy manbalardan foydalanish, raqamli resurslarni tanlash, yuklab olish tartibi va xavfsizlik masalalariga bo'lgan e'tibor ortishi kuzatildi. Umuman olganda, olib borilgan tahlillar internet orqali elektron kitoblarga kirish imkoniyatlari kundan-kunga kengayib borayotganini, platformalarning funksional imkoniyatlari takomillashayotganini va

foydalanuvchilarning bilim olish jarayoni uchun katta qulaylik yaratilayotganini ko'rsatadi.

Xulosa.

Yuqorida amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, internet orqali elektron kitoblarni izlab topish bugungi raqamli jamiyatda axborotga bo'lgan ehtiyojni tez va samarali qondirishning eng muhim vositalaridan biriga aylandi. Qidiruv tizimlari, xalqaro elektron kutubxonalar va mahalliy platformalarning mavjudligi foydalanuvchilarga ilmiy, badiiy va o'quv adabiyotlariga keng ko'lamda kirish imkonini yaratmoqda. Turli elektron resurslar o'zining funksional imkoniyatlari, kontent sifati va foydalanish qulayligi bilan bir-biridan farq qiladi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, elektron kitoblarni izlab topish samaradorligi, avvalo, qidiruv mexanizmlarining aniqligi, platformalarning metama'lumotlar bazasi, formatlarning mosligi va foydalanuvchiga qulay interfeys bilan ta'minlanganlik darajasiga bog'liqdir. Xalqaro platformalar keng qamrovli arxivga, bepul kontentga va kuchli qidiruv tizimiga ega bo'lsa, mahalliy resurslar o'zbek tilidagi adabiyotlar, darsliklar va metodik qo'llanmalar bo'yicha yetakchi mavqega ega ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, elektron kitoblar bilan ishlash jarayoni nafaqat o'qish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki foydalanuvchilarning axborot savodxonligini oshiradi, manbalarni tanlash va ularni tahlil qilish ko'nikmalarini kuchaytiradi. Bu esa zamonaviy ta'lim jarayoni va ilmiy-tadqiqot faoliyatining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, internet orqali elektron kitoblarni izlab topish bo'yicha samarali yondashuvlarni bilish foydalanuvchilarga sifatli, ishonchli va huquqiy manbalardan foydalanish imkonini beradi. Mazkur tadqiqot natijalari raqamli kutubxonalar imkoniyatlaridan to'g'ri va oqilona foydalanish bo'yicha qo'shimcha ilmiy yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ziyonet ta'lim portali elektron kutubxonasi. — <https://ziyonet.uz>
2. Kitob.uz – bolalar va o'quvchilar uchun elektron kitoblar platformasi. — <https://kitob.uz>
3. Kitobxon elektron katalogi. — <https://kitobxon.com>

4. UNESCO. Digital Literacy and Access to Information Report, 2020.
5. Anglia Ruskin University Library. Guide to Finding E-books.
6. Suyarov A.M. va boshqalar. Methodology of using IT software tools..., EPESS, 2025.